

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки управління та права

Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Наукова робота

на тему «Інклюзія недержавного пенсійного
забезпечення в контексті вступу України до ЄС»

Виконав: студент групи 402-ЕФ

Артем Владіміров

Науковий керівник:

д. е. н., професор Ліана Птащенко

Полтава–2023

Шифр «пенсійне забезпечення»

СТУДЕНТСЬКА НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**«Інклюзія недержавного пенсійного
забезпечення в контексті вступу України до ЄС»**

2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
1. Необхідність активізації реформування пенсійної системи в Україні в контексті євроінтеграції.....	5
2. Нормативно-правові засади формування недержавних пенсійних фондів в Україні.....	8
3. Стан розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.....	18
4. Проблеми інклюзії НПЗ в Україні та світовий досвід пенсійного страхування.....	21
5. Шляхи активізації інклюзії недержавного пенсійного забезпечення в Україні.....	25
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Основною складовою соціального захисту населення в країні, яка розвивається на гуманістичних ідеях, є пенсійне забезпечення. У той же час рівень соціального захисту громадян і, в першу чергу їх пенсійного забезпечення, залежить від стану економіки та державного регулювання соціальних процесів.

Одним з ключових завдань держави та державного управління є недопущення соціальної напруги, пов'язаної з бідністю, майновою диференціацією населення, безробіттям тощо шляхом підвищення рівня соціальної захищеності населення, забезпечення інклюзії недержавного пенсійного страхування, в тому числі за рахунок проведення ефективної політики у сфері пенсійного забезпечення. Для вирішення поставлених завдань необхідне створення такої пенсійної системи, яка б стимулювала здійснення пенсійних заощаджень, забезпечила істотне підвищення рівня доходів пенсіонерів, максимальну залежність пенсійних виплат від персоніфікованих внесків застрахованих осіб, мотивацію до праці та легалізації заробітної плати тощо. Проблема впровадження такої пенсійної системи набуває особливої актуальності з огляду на сучасну демографічну ситуацію – низький рівень народжуваності, відтік економічно активного населення України за кордон, військові дії агресора, спрямовані на знищення українців. Зазначене підкреслює актуальність обраної теми дослідження.

У вітчизняній економічній науці проблема недержавного пенсійного страхування висвітлювалася у працях О. В. Гаряча, В. В. Гордієнко, Б. О. Зайчук, В. І. Кравченко, М. В. Лазебної, Л. Позднякова, Л. Птащенко, О. Ткача, О. Мозгового та інших. Вчені аналізують нормативно-правову базу створення недержавних пенсійних фондів, механізм їх функціонування, досліджують зарубіжний досвід роботи недержавних пенсійних фондів. Утім, на сьогодні залишаються невирішеними ціла низка питань щодо забезпечення ефективності діяльності НПФ зокрема й розвитку фінансового ринку в цілому. Також досі

актуальною є розробка комплексу заходів щодо подальшого розвитку даного сегмента фінансового ринку для стимулювання зростання числа учасників та обсягів пенсійних накопичень.

Метою наукової роботи є дослідження фінансово-економічних аспектів діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні та на основі вивчення зарубіжного досвіду сформулювати пропозиції щодо забезпечення інклюзії недержавного пенсійного страхування.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі *завдання*:

1. Обґрунтувати необхідність активізації реформування пенсійної системи в Україні в контексті євроінтеграції;
2. Проаналізувати нормативно-правові засади формування недержавних пенсійних фондів в Україні;
3. Дослідити стан розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення;
4. Визначити проблеми інклюзії НПЗ в Україні та світовий досвід пенсійного страхування;
5. Сформулювати шляхи активізації інклюзії недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

В ході проведення дослідження були використані кілька груп методів: загальнонаукові методи, що й стали методологічною основою даної роботи, а саме:

- 1) спостереження і узагальнення (для виявлення особливостей недержавних пенсійних фондів та їх сутності в економіці);
- 2) аналіз і синтез (для дослідження зарубіжного досвіду формування системи недержавного пенсійного страхування, а також при розробленні заходів, спрямованих на забезпечення інклюзії активізації розвитку НПФ);
- 3) методи експертної оцінки (для розробки основних напрямів підвищення ефективності недержавних пенсійних фондів).

Інформаційною базою виконання завдань та написання наукової роботи є законодавчі й нормативні акти, що регламентують діяльність недержавних пенсійних фондів, періодичні видання, офіційні статистичні матеріали, дані

звітності Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, наукові публікації та методичні видання, статті з інтернет-сайтів.

1. Необхідність активізації реформування пенсійної системи в Україні в контексті євроінтеграції

На думку багатьох науковців та аналітиків, солідарна система пенсійного забезпечення вичерпала свої можливості й перед Україною стоїть завдання переходу до моделей довгострокового накопичення інвестицій, як ефективних засобів економічного зростання. Цей шлях лежить через активне застосування двох останніх рівнів накопичувального пенсійного забезпечення – загальнообов’язкового державного та добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Варто зазначити, що повністю відмовитися від солідарної системи представляється нераціональним і необґрунтованим. Адже необхідно продовжувати виплачувати поточні пенсії сьогоднішнім пенсіонерам, які отримують її виключно за солідарною системою.

Сьогодні існує низка проблем у пенсійному забезпеченні громадян. По-перше, соціальна несправедливість закладена в самій суті солідарної системи, що передбачає утримання старшого покоління за рахунок молодшого. По-друге, в Україні поглиблюється демографічна криза. За останні 15 років населення скоротилося більше, ніж на 5 млн. осіб (щорічно зменшення населення відбувається на 300 тис. осіб). Причиною цього є перевищення смертності над народжуваністю, ковід, війна. Взагалі в Україні показники народжуваності є найнижчими у світі, а показники смертності – одні з найвищих [1]. Ще однією проблемою в Україні є непропорційність між платниками внесків до Пенсійного фонду України (далі – ПФУ), з одного боку, і пенсіонерами й дітьми – з іншого. Внаслідок демографічної кризи Україні стала однією з найстаріших націй світу, тому й кількість пенсіонерів зростає. Це призведе до відповідного підвищення демографічного навантаження на працездатне населення (табл. 1).

Таким чином, співвідношення чисельності пенсіонерів і зайнятого населення становить 1:1,8, а з урахуванням прихованого безробіття це

співвідношення реально наближається до 1:1,5. Це стало важливим підґрунтям для збільшення пенсійного віку жінкам до 60 років.

Таблиця 1

Демографічне навантаження на населення працездатного віку (всього населення, на 1000 осіб працездатного віку, прогноз). * Джерело: [2]

Рік	Діти	Населення пенсійного віку	Усе населення молодше та старше працездатного населення
1997	378	409	787
1998	370	411	781
2001	333	391	725
2006	281	367	648
2011	279	390	669
2016	301	446	747
2021	317	509	826
2026	312	561	873

Щодо мотивації бізнесу припинити політику «конвертованої заробітної плати», зазначимо, що тільки за допомогою фінансового стимулювання можна змінити ситуацію на краще (наприклад, з досвіду США, встановлення диференційованої межі заробітку, з якого розраховується пенсія окремо для осіб, котрі досягли пенсійного віку і котрі не досягли його) [3].

Української пенсійній системі властива незбалансованість доходів та видатків бюджету Пенсійного фонду. Навантаження на ПФУ виникає не тільки за рахунок збільшення тривалості життя, і найчастіше – за рахунок міграції економічно активного працездатного населення, що викликає зменшення кількості платників страхових внесків. Оскільки дефіцит бюджету ПФУ покривається за рахунок загальнодержавного бюджету, ризики незбалансованості першого стають ризиками Державного бюджету України.

Крім того, пенсійній системі в Україні притаманна несправедливість при визначенні розміру пенсій для різних категорій осіб. Наприклад, пенсії, встановлені спеціальними законами для представників окремих професій і посад (депутатів, працівників прокуратури, суддів, державних службовців тощо), складають 80 – 90% колишньої зарплати. Тобто, середній розмір пенсій за

спеціальними законами є в кілька разів вищим середнього розміру пенсійних виплат.

Для вирішення вищезазначеної проблеми необхідно застосовувати мотиваційні механізми (а не механічне підвищення пенсійного віку, як це визначено вище згаданим Законом), які б заохочували людей пенсійного віку до продовження трудової діяльності. Хоча законодавством передбачено підвищення розміру пенсій за кожен рік відстрочки виходу на пенсію від 3% до 85,32% за 10 років, однак це не є суттєвим стимулом [3].

І найбільшим недоліком солідарної системи, на погляд фахівців, є те, що величезні суми грошей з року в рік просто «проїдаються» – не працюють ні на пенсіонерів, ні на державу. Всі перераховані вище причини призводять до руйнування пенсійної страхової системи, оскільки витрати на пенсійне забезпечення покриваються лише на 66,1% надходженнями від страхових внесків. Якщо не змінити ситуацію, страхові принципи в пенсійному забезпеченні будуть нівельовані.

На відміну від солідарної, накопичувальна система пенсійного заохочення дозволяє акумулювати значні кошти на персональних рахунках майбутніх пенсіонерів та інвестувати їх в економіку України. Важливо те, що сума накопичених коштів на персональному рахунку пенсіонера прямо пов'язана з розміром пенсійних виплат, отже, посилюється зацікавленість громадян у сплаті пенсійних внесків.

Вагомим аргументом активізації пенсійної реформи є те, що системи недержавного пенсійного забезпечення запроваджені й продемонстрували свою ефективність в розвинених країнах світу, а оскільки Україна є кандидатом у члени ЄС, нинішнє економічно активне населення має готуватися до більш радикальних реформ пенсійної системи, ніж проходили досі.

2. Нормативно-правові засади формування недержавних пенсійних фондів в Україні

Пенсійне забезпечення в Україні регулюється багатьма законодавчими актами та нормативами, яких налічується близько 30, серед них основними є два

закони: про державне пенсійне страхування та недержавне пенсійне забезпечення. Ці закони охоплюють три рівні пенсійного забезпечення, а саме:

- перший рівень – солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування (Закон України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» від 09. 07.2003 р.) [4];
- другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування (Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09. 07. 2003 р.) [5];
- третій рівень – система недержавного пенсійного страхування (рис. 1).

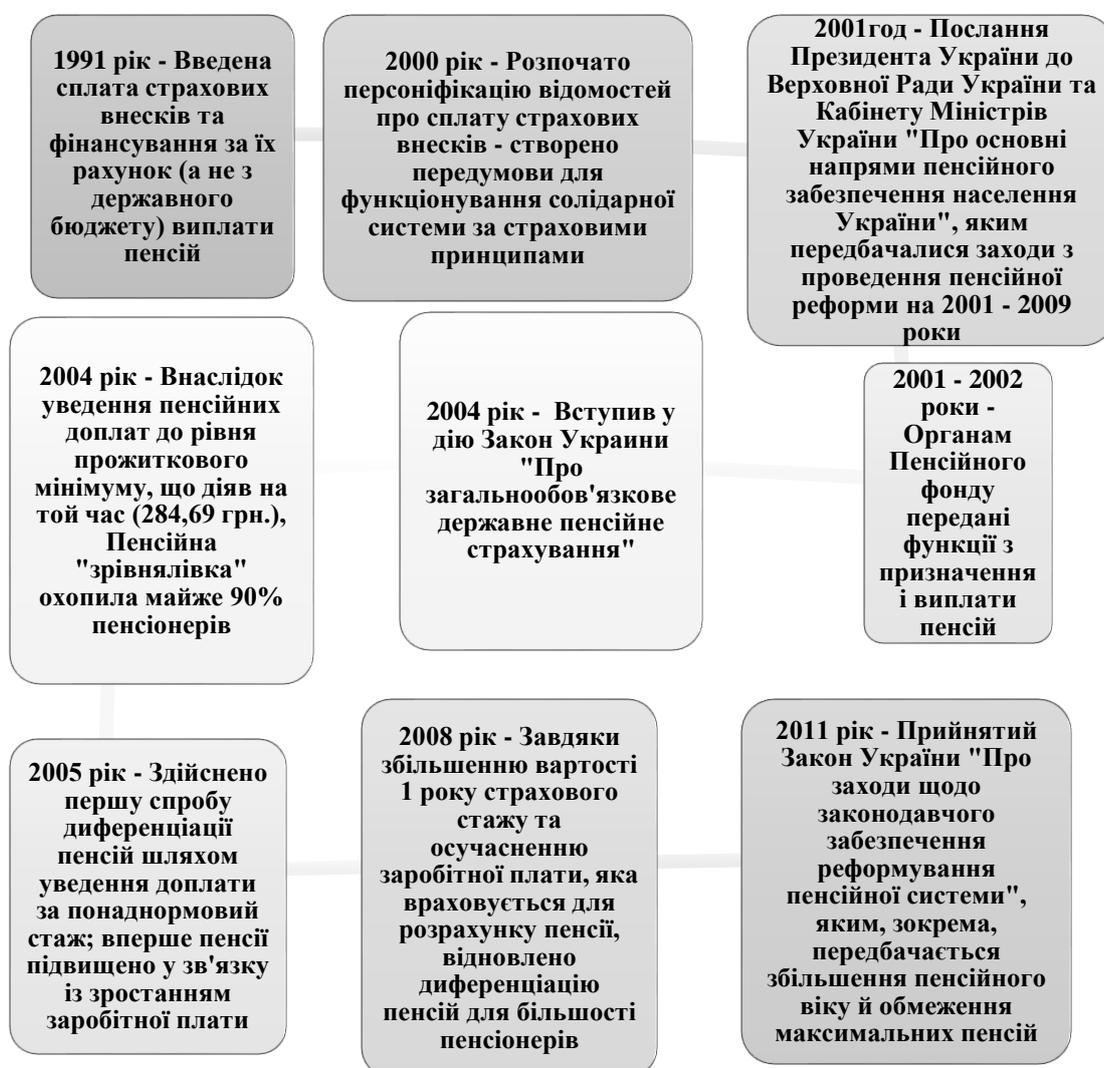

Рис. 1. Хронологія пенсійного реформування в Україні

Реформована солідарна система – це система пенсійних виплат з поточних надходжень до Пенсійного фонду, яка забезпечує гарантований мінімальний дохід усім пенсіонерам. Внески до солідарної системи відраховуються усіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями. Розмір пенсії залежить від розміру заробітної плати та страхового стажу.

Відповідно до системи накопичувальних пенсійних рахунків, у рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страхування кожен працівник або його роботодавець можуть відкладати гроші на особистий накопичувальний пенсійний рахунок працівника. Кошти на цих рахунках є власністю громадян, можуть передаватися у спадщину й інвестуватися в економіку з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб. Накопичені в системі кошти будуть додаватися до пенсії із солідарної системи.

Накопичувальний фонд створюється Пенсійним фондом як цільовий позабюджетний фонд, який акумулює кошти застрахованих осіб.

Третій рівень – система недержавного (добровільного) пенсійного страхування – базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат. Функція нагляду за інвестуванням та виплатою накопичених коштів покладено на недержавні пенсійні фонди. Ними, а також страховими організаціями, банківськими установами здійснюється недержавне пенсійне забезпечення.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (підприємницького товариства), функціонує та здійснює свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду.

Відповідно до законодавства України НПФ поділяють на відкриті, професійні та корпоративні залежно від складу засновників та учасників

Зарубіжна практика функціонування НПФ свідчить про можливість їх класифікації за певними ознаками (рис. 2). Автономні НПФ визначаються як незалежні юридичні особи або як відокремлена сукупність активів без статусу

юридичної особи, які використовуються для пенсійного забезпечення і здійснення відповідних виплат. Автономні НПФ діють у всіх країнах Організації економічного співробітництва і розвитку, за винятком Словаччини і Туреччини, де законодавство не передбачає функціонування таких утворень.

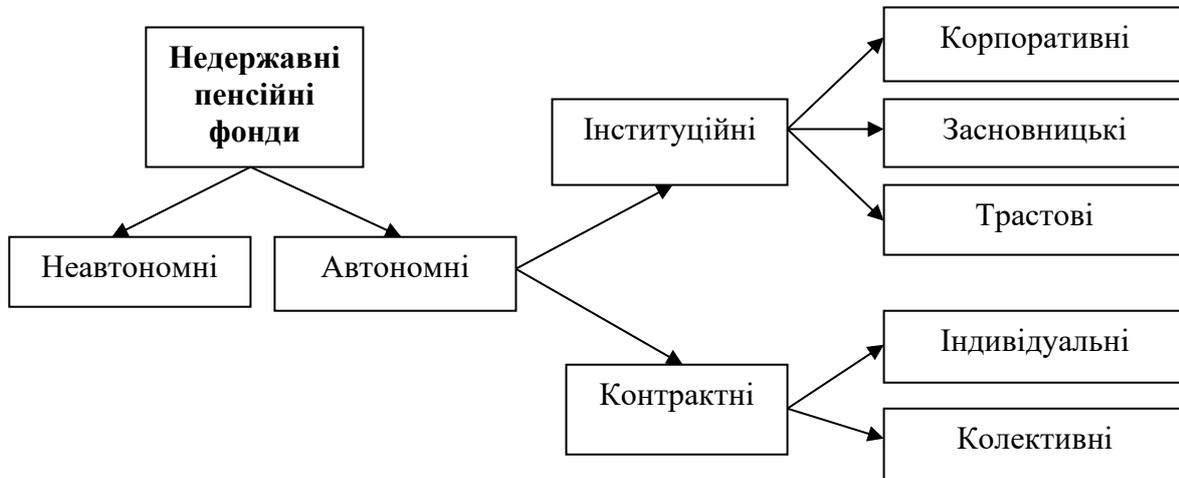

Рис. 2. Класифікації НПФ згідно із зарубіжною практикою

Так, у світі НПФ поділяються на автономні та неавтономні.

Неавтономні НПФ складаються з резервів чи інших активів, які юридично не відокремлені від вкладника чи адміністратора.

Згідно із зарубіжною практикою розрізняють два типи автономних пенсійних фондів:

- 1) інституційні, у яких фонд є незалежною юридичною особою з правоздатністю і дієздатністю;
- 2) контрактні, в яких пенсійний фонд складається з юридично відокремленої сукупності активів без право- та дієздатності [6, 7].

За правовим титулом, на якому пенсійні активи належать або не належать учасникам пенсійного фонду, інституційні фонди поділяються на створені у:

- корпоративній формі, в яких пенсійні активи належать учасникам на певному титулі. Орган управління є внутрішнім, як правило, – це рада директорів. Такими є НПФ в Угорщині, Бельгії, Італії, Швейцарії, Мексиці, Австрії та Чеській Республіці;

– засновницькій формі, у яких учасники не мають правового титулу стосовно активів пенсійного фонду, за винятком випадків банкрутства вкладника. Учасники отримують прибуток від інвестування таких активів, і можуть володіти правами щодо прибутку, який одержує пенсійний фонд. Орган управління є також внутрішнім. Окремі пенсійні фонди таких видів діють у Бельгії, Італії, Швейцарії, а також Данії, Фінляндії, Нідерландах і Швеції;

– трастовій формі, у яких права на пенсійні активи передаються на праві довірчої власності довіреним, які управляють фондом. Довірені мають управляти трастовими активами лише в інтересах учасників фонду, які отримують прибутки від інвестування активів. Головним принципом при організації фондів таких видів є те, що активи, передані довіреному на праві довірчої власності одними довірцями, повинні бути відокремлені від активів, переданих іншими довірцями, і від активів самого довіреного. Такі країни, як Австралія, Канада, Ірландія, Нова Зеландія, США, Велика Британія, передбачають трасти як єдино можливу правову форму існування пенсійних фондів.

Пенсійні фонди контрактного типу можуть створюватися у двох правових формах:

1) індивідуальній, відповідно до якої учасники володіють певним правовим титулом стосовно пенсійних активів. Закриті і відкриті пенсійні фонди Польщі, Португалії, Іспанії та відкриті пенсійні фонди Італії засновуються у такій формі. У Польщі та Португалії пенсійними фондами управляють компанії з управління пенсійними фондами, виключним видом діяльності яких є управління пенсійними фондами. В Італії та Іспанії управляючою компанією може бути вже існуюча фінансова компанія, наприклад, банк або страхова компанія;

2) колективній, згідно з котрою учасники є одержувачами прибутку від інвестування пенсійних активів. Окремі пенсійні фонди такого виду функціонують у Кореї та Японії [8].

З огляду на зазначену вище класифікацію НПФ України є автономними, інституційними, оскільки є юридичними особами, та створеними у

корпоративній формі, адже пенсійні активи належать учасникам на праві власності.

Операції з пенсійними активами здійснюються згідно з інвестиційною декларацією пенсійного фонду та укладеним договором про управління активами [9]. Напрями використання активів недержавного пенсійного фонду представлено на рис. 3.

Рис. 3. Напрями використання активів недержавного пенсійного фонду

Слід звернути увагу на обмеження щодо структури активів пенсійного фонду (додаток Г).

Наприклад, інвестування в облігації підприємств-резидентів, акції українських емітентів, іпотечні облігації не має перевищувати 40 % загальної вартості пенсійних активів. Забороняється інвестування у цінні папери з низьким кредитним рейтингом, а також не дозволяється тримати кошти на банківських

депозитних рахунках та в ощадних сертифікатах банків із сумнівним кредитним рейтингом (який не визначений Рейтинговим агентством або відповідає спекулятивному рівню за Національною шкалою).

До складу сукупного прибутку (збитку) від інвестування активів пенсійного фонду входять:

- прибуток (збиток) від здійснення операцій з активами пенсійного фонду;
- пасивні доходи, отримані у результаті використання активів пенсійного фонду третіми сторонами;
- доходи від оренди необоротних активів у складі пенсійних активів;
- дохід, одержаний пенсійним фондом унаслідок сплати на його користь штрафних санкцій.

3. Стан розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Система недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) становить третій рівень пенсійної системи. Її розбудова здійснюється починаючи з 2004 року після набрання чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди.

Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат разом із забезпеченням доходності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки.

Станом на 30.06.2021 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) та 19 адміністраторів НПФ (довідково: станом на 30.06.2020 у Державному реєстрі налічувалось 63 НПФ та 22 адміністратори). При цьому, слід зазначити, що аналітична інформаційна довідка сформована за даними 19 адміністраторів щодо діяльності 58 діючих недержавних пенсійних фондів (додаток А).

Крім того, міститься інформація про 1 одноосібного засновника, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування створеного ним корпоративного недержавного пенсійного фонду (отримав ліцензію на провадження діяльності з адміністрування такого недержавного пенсійного фонду та відповідно до законодавства не потребує внесення до Державного реєстру фінансових установ).

Згідно з даними, наданими адміністраторами на виконання вимог Положення про порядок складання, подання та оприлюднення адміністратором недержавного пенсійного фонду адміністративних даних, у тому числі звітності з недержавного пенсійного забезпечення, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 23 липня 2020 року № 379, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 04 вересня 2020 року за № 847/3513, недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України (Рис. 1). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 40, або 69,0% від загальної кількості діючих НПФ.

Рис. 4. Територіальний розподіл НПФ (шт.)

Аналіз діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення проведено на підставі поданих звітних даних станом на 30.06.2021.

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в таблиці додатку Б.

Станом на 30.06.2021 адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 92,4 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 12,8% (10,5 тис. шт.) порівняно зі станом на 30.06.2020.

Структура пенсійних контрактів станом на 30.06.2021:

- з вкладниками – фізичними особами – 85,5 тис. шт.;
- з вкладниками фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з вкладниками – юридичними особами – 6,8 тис. шт.

Збільшення кількості пенсійних контрактів у II кварталі 2021 року у порівнянні з II кварталом 2019-2020 років пов'язане зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Так:

- порівняно зі станом на 30.06.2020 збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 30.06.2021 становило 14,0 % (10,5 тис. шт.).
- порівняно зі станом на 30.06.2019 збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 30.06.2021 становило 29,9% (19,7 тис. шт.).

Пенсійні контракти станом на 30.06.2021 укладено з 86,2 тисячі вкладників, з яких:

- юридичні особи – 2,1 тисячі, або 2,4% від загальної кількості вкладників,
- фізичні особи – 84,1 тисячі, або 97,6%.

Кількість вкладників станом на 30.06.2021 збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2020 року на 13,1% (10,0 тис. вкладників) та станом на 31.03.2020 порівняно з аналогічним періодом 2019 року кількість вкладників збільшилася на 13,6% (9,1 тис. вкладників).

Довідково:

- станом на 30.06.2020 кількість вкладників становить 76,2 тисячі, з яких юридичні особи становили 2,1 тисячі вкладників, фізичні особи – 74,1 тисячі вкладників;
- станом на 30.06.2019 – 64,9 тисячі вкладників, з яких юридичні особи становили 2,1 тисячі вкладників, фізичні особи – 65,0 тисячі вкладників.

Загальна кількість вкладників за період з 30.06.2020 по 30.06.2021 зросла за рахунок збільшення кількості вкладників фізичних осіб на 13,5%.

Станом на 30.06.2021 загальна кількість учасників НПФ становила 888,3 тис. осіб (станом на 30.06.2020 – 879,9 тис. осіб), з яких отримали / отримують пенсійні виплати 88,2 тис. осіб (9,9% від загальної кількості учасників).

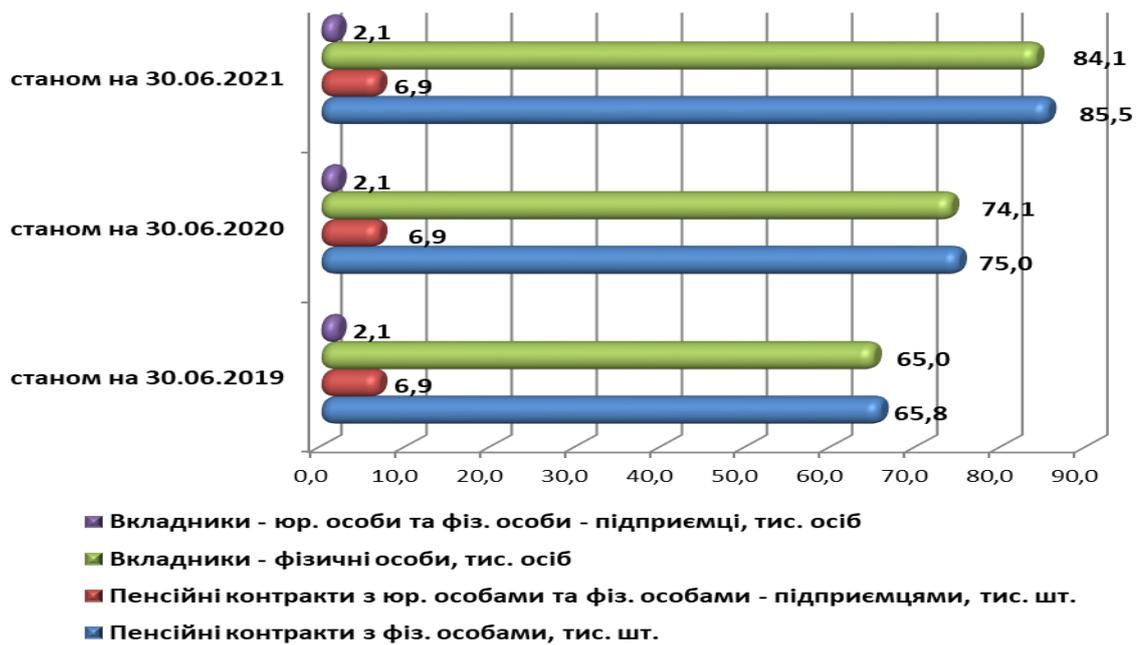

Рис.4. Динаміка кількості укладених договорів (пенсійних контрактів)

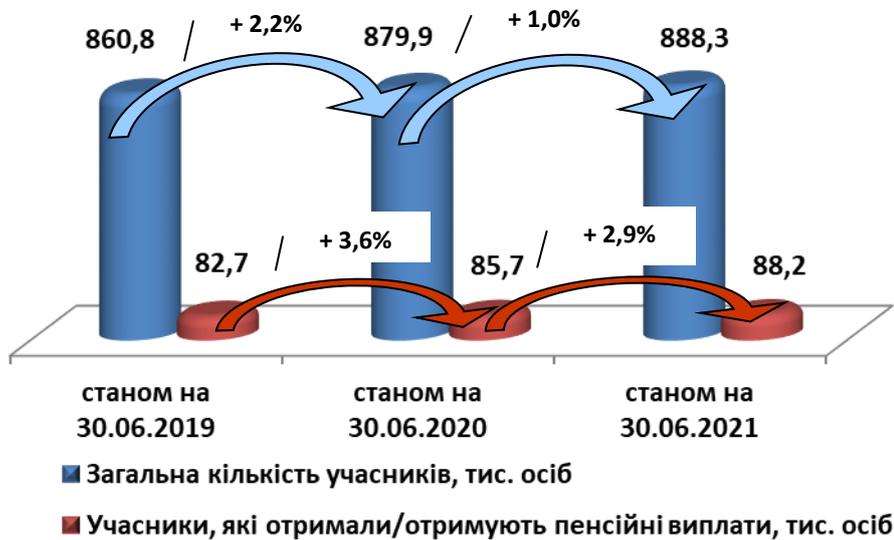

Рис.5. Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів

Станом на 30.06.2021 переважну більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 54,2%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 25,3%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 19,9%, вікової групи до 25 років – 0,7% (Рис. 6).

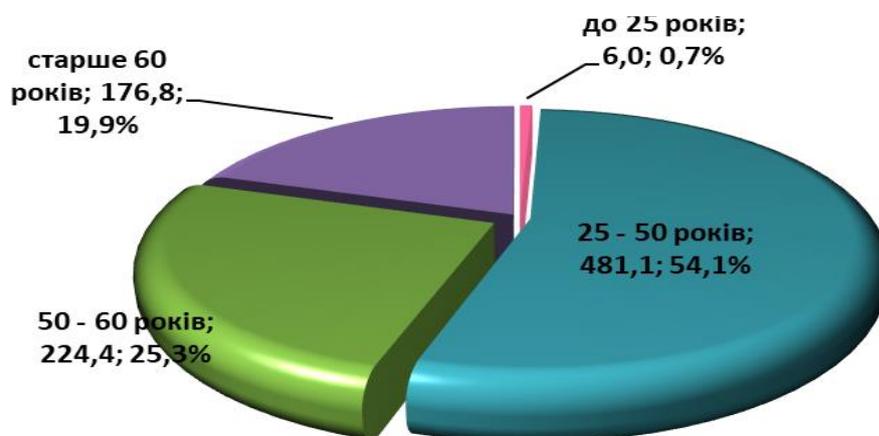

Рис.6. Розподіл учасників НПФ за віковими групами

На рисунку 7 відображено кількість учасників НПФ (за статевою ознакою в розрізі вікових груп).

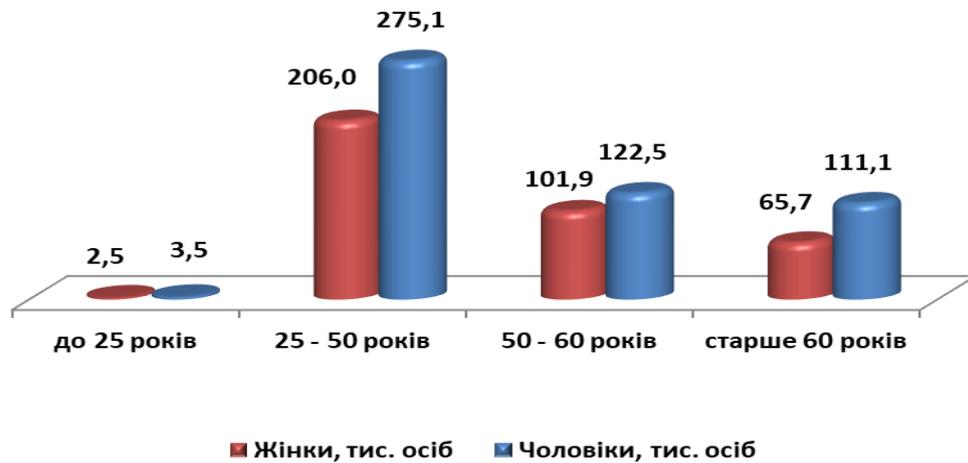

Рис.7. Кількість учасників НПФ за статевою ознакою

Таблиця 2

Кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп
станом на 30.06.2021

Вікова група	Од. виміру	Ж	Ч	Всього	Питома вага від вікової категорії, %	
					жінок	чоловіків
до 25 років	тис. осіб	2,5	3,5	6,0	41,7	58,3
25-50 років	тис. осіб	206,0	275,1	481,1	42,8	57,2
50-60 років	тис. осіб	101,9	122,5	224,4	45,4	54,6
старше 60 років	тис. осіб	65,7	111,1	176,8	37,2	62,8
Всього	тис. осіб	376,1	512,2	888,3	42,3	57,7

* Розрахунок здійснено на підставі даних, округлених до десятинних чисел

Як видно з рисунка 7, у кожній віковій групі більшість становлять чоловіки, а саме 57,7% від загальної кількості учасників НПФ. Причому у віковій групі старше 60 років їхня кількість перевищує кількість жінок у 1,7 разу.

Рис.8. Динаміка пенсійних виплат

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 30.06.2021 становили 1 196,2 млн. грн., що на 16,2% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року (Рис. 6), при цьому одноразові виплати зросли на 9,4%, пенсійні виплати на визначений строк – на 26,4%.

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 30.06.2021 було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 88,2 тисячі учасникам, тобто 9,9% від загальної кількості учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати.

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені пенсійні внески.

Сума пенсійних внесків станом на 30.06.2021 становить 2 496,7 млн. грн, збільшившись на 10,1% (228,7 млн. грн.) в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року. Порівняно зі станом на 31.03.2019 сума пенсійних внесків станом на 31.03.2020 збільшилась на 9,5% (196,1 млн. грн).

Таблиця 3

Динаміка пенсійних виплат

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 30.06.2021/ станом на 30.06.2020, (%)
		30.06.2019	30.06.2020	30.06.2021	
Одноразові пенсійні виплати	млн. грн	570,5	620,7	679,1	9,4
Пенсійні виплати на визначений строк	млн. грн	308,1	409,0	517,1	26,4
Всього	млн. грн	878,6	1 029,7	1 196,2	16,2

* Розрахунок здійснено на підставі даних, округлених до десятинних чисел гривневого еквівалента

У загальній сумі пенсійних внесків станом на 30.06.2021 р. основну частину, або 85,6%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на які припадає 2 136,0 млн. грн.

На збільшення суми пенсійних внесків станом на 30.06.2021 вплинуло збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 41,3% (105,1 млн. грн) та від юридичних осіб – на 6,1% (123,5 млн. грн).

На збільшення суми пенсійних внесків станом на 30.06.2020 вплинуло збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 30,0% (58,8 млн. грн), від фізичних осіб-підприємців – на 50,0% (0,1 млн. грн) та від юридичних осіб – на 7,3% (137,2 млн. грн).

Середній розмір пенсійного внеску за 6 місяців 2021 року на одного вкладника:

- юридичну особу та фізичну особу – підприємця становить 28 858,31 грн;
- фізичну особу становить 702,73 грн.

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 30.06.2021 становила 3 712,9 млн. грн., що на 9,4%, або на 320,1 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року та на 28,3%, або на 820,0 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2019

року

(рис.9)

**Рис. 7. Динаміка основних показників системи НПЗ
(млн. грн.)**

Рис.9. Динаміка основних показників НПФ

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 30.06.2021 переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали державні цінні папери (47,2%), депозити в банках (35,6% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (8,1%), об'єкти нерухомості (3,1%), облігації внутрішніх місцевих позик (2,5%) (рис. 10).

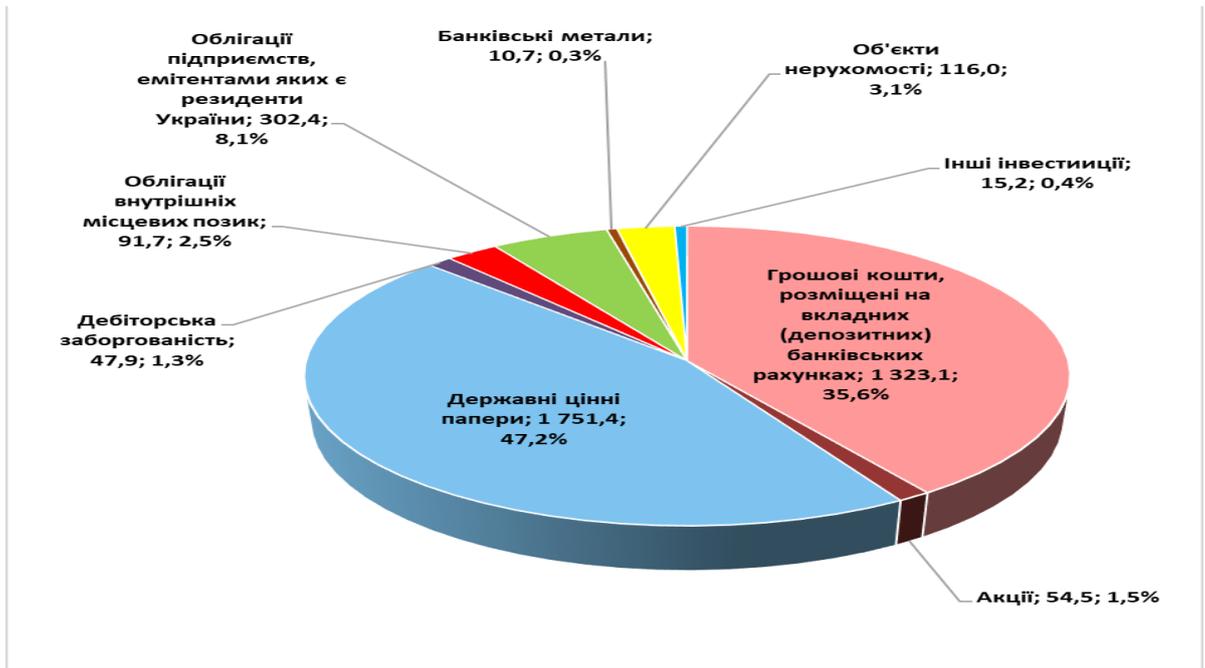

Рис.10. Структура інвестованих пенсійних активів

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Тому, вже досить тривалий період, основними напрямками інвестування НПФ залишаються державні цінні папери та грошові кошти, розміщені на депозитах.

Станом на 30.06.2021 відбувся приріст вкладень в облігації підприємств (на 50,7%) та місцевих позик (на 35,9%), в акції (на 18,5%), державні цінні папери (на 12,4%), банківські метали (на 10,3%). При цьому, значно зменшився обсяг дебіторської заборгованості (на 31,4%) та зменшився обсяг вкладень в інші інвестиції (на 4,4%).

Таблиця 4

Динаміка структури інвестованих пенсійних активів

Назва активу	Станом на 30.06.2020	Станом на 30.06.2021	Приріст
--------------	----------------------	----------------------	---------

	Загальна вартість, млн грн	Відсоток від загальної суми активів, %	Загальна вартість, млн грн	Відсоток від загальної суми активів, %	станом на 30.06.2021/ станом на 30.06.2020, (%)
Державні цінні папери	1 558,5	45,9	1 751,4	47,2	12,4%
Грошові кошти	1 336,5	39,4	1 323,1	35,6	-1,0%
Облігації підприємств	200,6	5,9	302,4	8,1	50,7%
Об'єкти нерухомості	88,3	2,6	116,0	3,1	31,4%
Дебіторська заборгованість	69,8	2,1	47,9	1,3	-31,4%
Акції	46,0	1,3	54,5	1,5	18,5%
Інші інвестиції	15,9	0,5	15,2	0,4	-4,4%
Облігації внутрішніх місцевих позик	67,5	2,0	91,7	2,5	35,9%
Банківські метали	9,7	0,3	10,7	0,3	10,3%
Всього:	3 392,8	100,0	3 712,9	100,0	9,4%

* Розрахунок здійснено на підставі даних, округлених до десятинних чисел гривневого еквівалента

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 30.06.2021 становив 2 789,5 млн. грн., збільшившись у порівнянні зі станом на 30.06.2020 на 332,0 млн. грн., або на 13,5%.

4. Проблеми інклюзії НПЗ в Україні та світовий досвід пенсійного страхування

Звернемося до сутності інклюзії в контексті розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Інклюзія (від англ. *inclusion* – включення, залучення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Потребу збільшення участі відчувають насамперед ті, що мають фізичні чи ментальні порушення. Він передбачає розробку та застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. Поняття інклюзії близьке за значенням з

поняттям інтеграція та протилежне до сегрегація. При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату.

Інклюзивність – це включення всіх в певну систему (наприклад, пенсійне страхування), незалежно від їх фізичних, фізіологічних або інших особливостей. Інклюзивні цінності – це, перш за все, визнання різноманітності, рівності, справедливості, співробітництва, участі [9].

Інклюзивний розвиток направлений на те, щоб усі громадяни суспільства отримували вигоду від стійкого економічного й соціального розвитку. Багато організацій реалізують цей підхід у боротьбі з бідністю шляхом підтримки освіти, забезпечення засобів для існування для тих, хто потребує цього. Саме інклюзивний підхід допоможе українцям активізуватися з прийняттям рішень щодо необхідності інвестувати в достойне життя після завершення трудової діяльності.

Разом з тим, інклюзивні цінності у сфері недержавного пенсійного забезпечення не працюють. Адже цілей, задекларованих при запровадженні третього рівня пенсійної системи, не досягнуто.

1. Пенсійні накопичення не стали дієвим інструментом забезпечення гідної старості. Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 30.06.2021 становили 1 196,2 млн. грн, що на 16,2% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року, при цьому одноразові виплати зросли на 9,4%, пенсійні виплати на визначений строк – на 26,4%. Аналіз динаміки кількості учасників НПФ доводить висновку, що система розвивається переважно не екстенсивним шляхом, а шляхом простого заміщення внаслідок природного вибуття трудового ресурсу, хоча треба зауважити, тенденція є позитивною оскільки пенсійні виплати на визначений строк збільшуються значно швидше.

2. Пенсійні накопичення не стали вагомим джерелом інвестиційного ресурсу для потреб національної економіки. Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 30.06.2021 становила лише 3 712,9 млн. грн.,

3. Недержавні пенсійні фонди не стали дієвим інститутом залучення грошових коштів фізичних осіб. Сума коштів, акумульованих НПФ, станом на початок 2019 року склала 2 745,2 млн грн, що в розрахунку на одного учасника системи в середньому становить 3 210 грн.

Основна причина незадовільних темпів розвитку недержавного пенсійного забезпечення полягає, на нашу думку, в концептуальній помилковості запровадженої моделі. Помилковість обумовлена двома чинниками:

По-перше, становлення добровільних накопичувальних пенсійних систем історично відбувалось у розвинутих суспільствах. Оскільки людина самостійно вирішує, чи вступати до системи добровільного пенсійного накопичення, відрахування на майбутню пенсію починають конкурувати з іншими статтями видатків (харчування, одяг, товари тривалого використання, освіта, лікування тощо), які на певних етапах життєвого циклу можуть стати більш нагальними, що й відбувається в Україні. Загалом можна стверджувати, що добровільність пенсійних накопичень за умов самомотивації є прерогативою багатих суспільств, до числа яких Україна, на жаль, не належить. У небагатих суспільствах зовнішні мотиваційні чинники відіграють вирішальну роль, але в Україні вони фактично відсутні.

По-друге, становлення добровільних накопичувальних пенсійних систем у розвинутих країнах здебільшого припадало на період плавного економічного зростання, тобто відбувалось за відсутності значних фінансово-економічних потрясінь.

Недостатній рівень мотивації населення щодо участі у НПФ слід вважати наслідком дії наступних чинників.

1. Недостатня обізнаність населення з засадами функціонування інституту НПФ.
2. Низький рівень довіри населення до НПФ.
3. Недостатня обізнаність та низький рівень довіри населення до фінансової системи.

4. Високий рівень патерналізму у суспільній свідомості. У відповідях на запитання «Хто має подбати про гідне забезпечення Вашої старості?» переважна більшість респондентів головну роль віддають державі, а саме: «держава» – 41 %, «і держава і я сам» – 49 %. Причому респонденти молодшого віку найбільш схильні до того, що забезпечення гідної старості є їхньою особистою відповідальністю, у той час як понад половину осіб у віці 60 років і старше вважають, що забезпечення пенсії є відповідальністю держави.

5. Значні трансакційні витрати, пов'язані зі здійсненням внесків у НПФ: недостатній рівень пільг для учасників НПФ, складний механізм повернення переплачених сум податку на доходи фізичних осіб.

6. На сьогоднішній день оподаткування пенсійних виплат не уніфіковане (табл.5).

Таблиця 5

Ставки оподаткування пенсійних виплат

Ставка оподаткування	Застосовується до:
15 %	60 % суми виплати пенсії на визначений строк в день здійснення такої виплати
15 %	100 % суми одноразової пенсійної виплати в день здійснення такої виплати
5 %	пенсійні кошти, що успадковуються спадкоємцями, які не є членами сім'ї спадкодавця першого ступеня спорідненості
0 %	суми виплат учаснику, якщо він отримав I групу інвалідності
0 %	суми виплат учаснику, якщо йому більше 70 років
0 %	пенсійні кошти, що успадковуються членами сім'ї спадкодавця першого ступеня спорідненості: подружжя, діти, батьки

НПФ у багатьох країнах світу є одним з основних інструментів для підвищення рівня пенсійного забезпечення населення.

Сутність та особливості функціонування НПФ були розглянуті у попередніх розділах. Законодавством України дозволено створювати НПФ трьох видів (рис. 11).

Рис. 11. Види недержавних пенсійних фондів в Україні

Серед видів НПФ переважають відкриті фонди через їх універсальність. Адже будь-який громадянин може стати як вкладником відкритого НПФ, так і учасником без обмежень за професійною ознакою або місцем роботи. Функціонування цих фондів не пов'язане з обмеженнями, які встановлені законодавством, наприклад, для корпоративних НПФ. Відкритий НПФ дає можливість залучити як вкладників широке коло зацікавлених підприємств та громадян. Деякі фахівці вважають, що перевагою цього фонду є простіша процедура укладення пенсійних контрактів як окремими фізичними особами, так і різними за кількістю працівників юридичними особами. Крім того, за участю вкладників у відкритому фонді підприємство може розробити більш гнучку корпоративну програму, ніж, наприклад, із корпоративним НПФ. Законодавчим обмеженням для відкритого НПФ є заборона інвестувати кошти в цінні папери власних засновників (корпоративні фонди мають право їх купувати).

Статистика свідчить, що хоч підприємства вже зайнялися пенсійним страхуванням своїх співробітників, самостійно накопичувати гроші на пенсію

населення поки не поспішає. На сьогоднішній день учасниками недержавних пенсійних фондів є трохи більше 2% економічно активного населення.

Питання щодо участі в НПФ як для громадян, так і для роботодавців є справою добровільною. З часом, після прийняття відповідного закону, для роботодавців буде запроваджено обов'язкову сплату пенсійних внесків до НПФ на користь тих працівників, які працюють у шкідливих та важких умовах праці. Такі обов'язкові пенсійні відрахування сплачуватимуться до професійних та корпоративних фондів.

Існує проблема недостатності контролю за діяльністю НПФ. Спостерігаються негативні тенденції у фінансових результатах діяльності фондів, що спричинено непрозорими відносинами НПФ з їх контрагентами, зокрема високою вартістю послуг КУА, аудиторів та інших учасників НПЗ. Така ситуація є характерною для економічних відносин на ринку фінансових послуг. Разом з тим, світовий досвід переконує, що роль держави у регулюванні діяльності недержавних пенсійних фондів в країнах з перехідною економікою суттєво відрізняється від її ролі у країнах зі сформованими ринковими відносинами, стабільною законодавчою і правовою базою, розвиненим фондовим та страховим ринками [10, с.50].

Недержавні пенсійні фонди у розвинутих країнах відіграють надзвичайно важливу роль – вони перебрали на себе частину функцій держави, зокрема по відношенню до громадян, які досягли пенсійного віку. Для того, щоб недержавні пенсійні фонди виконували свої зобов'язання належним чином створюється система їх регулювання та нагляду.

Міжнародна асоціація соціального забезпечення (МАСО), яка була створена у 1937 році, здійснює консультування та надає платформу своїм членам (350 членських організацій в 150 країнах) для формування динамічного соціального забезпечення та його політики у всьому світі [11].

У 2004 році було створено Міжнародну організацію пенсійних інспекторів (The International Organisation of Pension Supervisors – IOPS), основною метою

діяльності якої стало покращення якості та зростання ефективності наглядової діяльності за недержавними пенсійними фондами у всьому світу, тим самим сприяючи їх розвитку, підвищуючи ефективність їх оперативної діяльності та збільшуючи рівень захищеності цього джерела доходів пенсіонерів [12].

Частка недержавного пенсійного забезпечення залежить від типу системи пенсійного забезпечення, яка функціонує в країні. Розрізняють три типи систем пенсійного страхування (табл. 6).

Таблиця 6

Типи систем пенсійного забезпечення [Джерело: 2]

Тип системи пенсійного забезпечення	Склад	Країни, в яких функціонує система
Однорівнева система	Солідарна	Німеччина, Швеція, Швейцарія, Чехословаччина, Румунія, Болівія
	Накопичувальна	
Дворівнева система	Паралельно діють державна (солідарна) та недержавна (накопичувальна) системи	Франція, Великобританія, Данія, Нідерланди, США, Чилі, Австралія
Трирівнева система	Перший рівень – обов’язкова солідарна пенсійна система; другий рівень – обов’язкова накопичувальна пенсійна система; третій рівень – добровільна накопичувальна пенсійна система	Латвія, Угорщина, Казахстан, Польща, Хорватія, Україна

Чисто накопичувальна система пенсійного страхування функціонує лише у Болівії, тобто 100% доходу болівійських пенсіонерів складають їх власні накопичення за все життя. У Великобританії, яка має дворівневу систему, цей показник становить 25%, у США – 70% [10].

Вивчення питань організації фінансового контролю у системі недержавних пенсійних фондів країн світу дало можливість дійти висновків, що чим більша частка доходів пенсіонерів припадає на недержавне пенсійне страхування тим краще та ефективніше повинна працювати система державного регулювання та нагляду за такими установами.

У країнах світу створюються спеціально уповноважені органи, повноваження яких поширюються на діяльність недержавних пенсійних фондів (табл. 7). Основною метою діяльності Пенсійного Регулятора у Великобританії є

захист інтересів та активів членів недержавних пенсійних фондів [13].

Повноваження Пенсійного Регулятора можна згрупувати наступним чином:

- профілактичні – використовуються при хронічних ризиках;
- детективні – використовуються при вивченні причин тої чи іншої проблеми;
- освітні – використовуються для підвищення рівня знань попечителів;
- виправні – використовуються з метою повернення до планованого рівня економічних вигод;
- штрафні – використовуються для не повторення встановлених у минулому правопорушень.

Таблиця 7

Наглядові органи НПФ окремих країн світу [7]

Країна	Назва наглядового органу
Австралія	Адміністрація пруденціального регулювання Австралії (Australian Prudential Regulation Authority)
Австрія	Адміністрація з фінансового ринку (Financial Market Authority)
Бельгія	Комісія з банків, фінансів та страхування (Banking, Finance and Insurance Commission (CBFA))
Ботсвана	Орган регулюючий небанківські фінансові установи (Non-Bank Financial Institutions Regulatory Authority)
Бразилія	Міністерство соціального забезпечення та соціальної допомоги (Ministério da Previdência e Assistência Social)
Болгарія	Комісія з фінансового контролю (Financial Supervision Commission)
Китай	Комісія страхового регулювання Китаю (Chinese Insurance Regulatory Commission)
Хорватія	Агентство з нагляду за фінансовими послугами у Хорватії (Croatian Financial Services Supervisory Agency (HANFA))
Франція	АСАМ
Німеччина	Федеральне управління з фінансового контролю (Federal Financial Supervisory Authority (BaFin))
Іспанія	Міністерство економіки та фінансів
Ірландія	Пенсійна рада (Pensions Board)
Туреччина	Центр пенсійного моніторингу (Pension Monitoring Center) та Секретаріат Казначейства (Undersecretariat of the Treasury)
Ізраїль	Міністерство фінансів
Великобританія	Пенсійний регулятор (The Pensions Regulator)
Італія	Комісія по нагляду за пенсійними фондами (Pension Funds Supervision Commission (COVIP))
Ямайка	Комісія з фінансових послуг (Financial Services Commission)
Казахстан	Агентство Республіки Казахстан з регулювання та нагляду за фінансовими ринками та фінансовими установами
Нідерланди	Банк Нідерландів (De Nederlandsche Bank)
Норвегія	Орган з фінансового нагляду (Financial Supervisory Authority)
Південна Африка	Рада з фінансових послуг (Financial Services Board)

У більшості країнах допоміжну роль у здійсненні контролю державними наглядовими органами за недержавними пенсійними фондами відіграють незалежні аудитори, на яких покладається обов'язок повідомлення такі органи про будь-які виявлені порушення (Бельгія, Німеччина, Туреччина та інші). Однак є країни, зокрема Люксембург, у яких аудиторів не зобов'язують повідомляти інформацію, у випадку коли: така інформація є комерційною тайною; встановлено договірні обмеження на розкриття відомостей про об'єкт перевірки; розкриття інформації порушить принципи професійної етики [14].

Не дивлячись на відмінності у законодавстві, практика закріплення нормативних вимог щодо створення служб внутрішнього аудиту у недержавних пенсійних фондах, широко прийнята у більшості країн світу.

Нідерланди, Польща, Ямайка, Туреччина, Німеччина, Австралія – це доволі не весь перелік країн, в яких на державному рівні закріплені вимоги щодо оприлюднення інформації недержавними пенсійними фондами. Важливою особливістю такого оприлюднення є публікації відомостей про фінансовий стан фонду у певних періодичних виданнях [7].

Отже, організація фінансового контролю у системі недержавних пенсійних фондів у країнах світу має багато переваг, які необхідно враховувати Україні при формуванні системи фінансового контролю за такими установами, а саме:

- здійснення регулярного моніторингу діяльності недержавних пенсійних фондів;
- систематичне проведення оцінки ризиків як методу пруденційного фінансового контролю;
- законодавчо встановлені вимоги до рівня професійних знань осіб, які здійснюють нагляд як з зовні, так і всередині фінансової установи. Регулярне проведення тренінгів та семінарів для підвищення професійної кваліфікації таких осіб;
- вимоги щодо оприлюднення відомостей про фінансовий стан – у конкретних періодичних виданнях та у встановлені строки;

– передбачена чітка процедура взаємодії внутрішніх контрольних служб з зовнішніми наглядовими органами.

5. Шляхи активізації інклюзії недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Досліджуючи питання пенсійного страхування, варто звернути увагу на проблему розподілу страхових внесків з пенсійного страхування між роботодавцем і працівниками. На думку деяких зарубіжних фахівців, для того щоб підтримувати й підвищувати конкурентоспроможність підприємств на світовому ринку було б доцільно фінансування пенсійного забезпечення перерозподілити на всіх платників пенсійного страхування однаково. Зокрема, країни з розвинутою ринковою економікою шляхом впровадження накопичувальної пенсійної системи, через обов'язкове і добровільне пенсійне страхування зняли з підприємств частину тягаря з фінансового забезпечення пенсійних виплат населенню. Вказане фінансування було перекладено на працездатне населення [15].

Україна у даний час ще не може зробити радикального переходу до обов'язкової накопичувальної системи. Для цього потрібні: загальний розвиток національної економіки, зростання доходів населення, формування ефективної системи недержавних пенсійних фондів, розвинута законодавча база і підготовка суспільства в цілому до практичного впровадження таких реформ.

Напрями розв'язання проблем активізації впровадження в Україні накопичувальної пенсійної системи узагальнені на рисунку 12. Недостатня обізнаність з засадами функціонування та низький рівень довіри до інституту НПФ може бути переборена головним чином через проведення відповідної роз'яснювально-просвітницької роботи.

Відтак уряду слід розглянути можливість започаткування відповідних програм інформування населення щодо якомога ширшого висвітлення усіх аспектів пенсійної реформи, зокрема, недержавного пенсійного забезпечення.

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОСТІ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

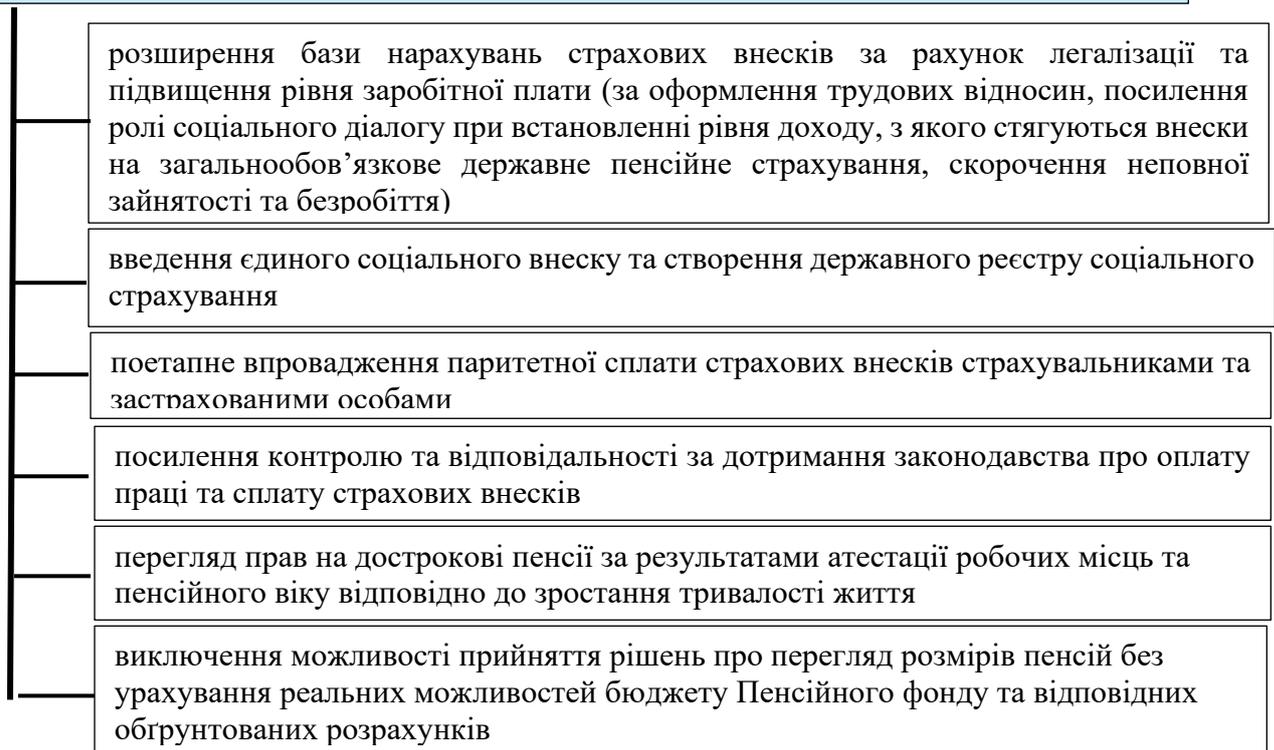

Рис. 12. Пріоритетні напрями забезпечення інклюзивності недержавної накопичувальної системи в Україні

Головний акцент необхідно зосередити на таких моментах:

- потенційна можливість отримання додаткової пенсії у похилому віці через інститут НПФ;
- індивідуальний (персоніфікований характер) пенсійних накопичень;
- мінімізація можливих втрат власних пенсійних активів внаслідок їх диверсифікації;
- регулювання та нагляд за діяльністю НПФ, адміністраторів, КУА, зберігачів з боку державних регуляторів (НКЦПФР, Нацкомфінпослуг).

До реалізації цієї програми доцільно долучити приватні фінансові установи, які мають тривалий досвід присутності на вітчизняному фінансовому ринку, користуються бездоганною репутацією та надають весь комплекс чи окремі послуги з недержавного пенсійного забезпечення.

Дієвим чинником мотивації фізичних осіб могло б стати співфінансування пенсійних внесків працівником та роботодавцем за ініціативи працівника у співвідношенні, яке повинно бути розраховано актуарно з урахуванням таких початкових умов:

- держава втрачає частину податку на прибуток внаслідок віднесення внесених до НПФ сум до складу валових витрат.
- роботодавець втрачає частину прибутку, відтак повинні бути передбачені відповідні компенсуючі механізми;
- працівник добровільно частково відмовляється від споживання на користь накопичення на старість.

Можливим варіантом може бути законодавчо встановлене право громадянина (подружжя) на навчання дітей за рахунок бюджетних коштів (за умови наявності суми пенсійних накопичень у розмірі плати на комерційній основі).

Насамкінець, наявність значущих накопичень у системі недержавного пенсійного забезпечення може бути підставою для більш раннього виходу на пенсію з обов'язкової накопичувальної системи (у разі її введення) та навіть з солідарної. На нашу думку, визначення пенсійного віку в усіх трьох складових пенсійної системи повинні бути певним чином пов'язані між собою, тобто представляли комплексну мотиваційну систему.

В якості компенсуючого механізму для роботодавців може бути запропоновано доступ до кредитування за пільговими ставками у державних банках за умови перевищення сумами пенсійних внесків певних обсягів. Такі обсяги можуть бути диференційовані за встановленими ознаками (наприклад, по галузях з урахуванням рентабельності виробництва).

ВИСНОВКИ

Дослідження дало можливість визначити, що пенсійне забезпечення в Україні регулюється багатьма законодавчими актами та нормативами, яких налічується близько 30, серед них основними є два закони: про державне пенсійне страхування та недержавне пенсійне забезпечення.

На думку багатьох науковців та аналітиків, солідарна система пенсійного забезпечення вичерпала свої можливості й перед Україною стоїть завдання переходу до моделей довгострокового накопичення інвестицій, як ефективних засобів економічного зростання. Цей шлях лежить через активне застосування двох останніх рівнів накопичувального пенсійного забезпечення – загальнообов’язкового державного та добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Основними інституціями, які покликані забезпечити останній рівень, є недержавні пенсійні фонди.

Вивчення світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів та нормативно-правового забезпечення діяльності НПФ в Україні дозволили дійти висновків, що це досить надійні та перспективні діячі ринку фінансових послуг, а їх ефективний розвиток дозволить прискорити пенсійну реформу в Україні й тим самим активізувати інвестиційні процеси та підвищити добробут пенсіонерів.

Поступове згортання економічно неефективної солідарної системи пенсійного страхування та введення загальнообов’язкового накопичувального страхування призведе до позитивних соціально-економічних результатів. Зокрема: забезпечить гідну пенсію, встановить реальну залежність розмірів пенсій від величини заробітку і трудового стажу, посилить стимулюючу функцію легалізації заробітної плати, стане важливою складовою створення потужного джерела інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки.

Не дивлячись на досить оптимістичні прогнози аналітиків, котрі підраховали, що половина пенсійних накопичень, спрямована у інвестування національної економіки, в довгостроковій перспективі сприятиме зростанню

ВВП. Станом на 30.06.2021 переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали державні цінні папери (47,2%), депозити в банках (35,6% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (8,1%), об'єкти нерухомості (3,1%), облігації внутрішніх місцевих позик (2,5%) Це зумовлено цілою низкою причин, основною з яких є низький рівень доходів та недовіра пересічних громадян до фінансового посередництва.

Інклюзивний розвиток направлений на те, щоб усі громадяни суспільства отримували вигоду від стійкого економічного й соціального розвитку. Багато організацій реалізують цей підхід у боротьбі з бідністю шляхом підтримки освіти, забезпечення засобів для існування для тих, хто потребує цього. Саме інклюзивний підхід допоможе українцям активізуватися з прийняттям рішень щодо необхідності інвестувати в достойне життя після завершення трудової діяльності.

З огляду на те, що інклюзивний розвиток направлений на отримання всіма членами суспільства вигод від стійкого економічного і соціального розвитку, розв'язання проблеми інклюзії пенсійного страхування в Україні дозволить подолати бідність серед соціально незахищених та економічно неактивних членів суспільства, нерівності, соціальної ізоляції тощо. Інклюзія недержавного пенсійного страхування допоможе українцям активізуватися з прийняттям рішень щодо необхідності інвестувати в достойне життя після завершення трудової діяльності.

Разом з тим, інклюзивні цінності у сфері недержавного пенсійного забезпечення в Україні не працюють. Адже цілей, задекларованих при запровадженні третього рівня пенсійної системи, не досягнуто.

Вивчення світового досвіду функціонування недержавних пенсійних фондів та нормативно-правового забезпечення діяльності НПФ в Україні дозволили дійти висновків, що це досить надійні та перспективні діячі ринку фінансових послуг, а їх ефективний розвиток дозволить прискорити пенсійну реформу в Україні й тим самим активізувати інвестиційні процеси та підвищити

добробут пенсіонерів. З метою розв'язання проблем варто звернутися до позитивного світового досвіду, створити дієву систему регулювання та нагляду за діяльністю НПФ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Свенчіцкі М., Ткаченко Л., Чапко І. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз. 2050. К.: Аналітично-дорадчий центр, 2010. 72 с.
2. Птащенко, Л.О. Птащенко А.О. Актуальні питання реформування пенсійної системи в Україні. *Економіка і регіон*. Полтава, ПолтНТУ, 2012. №4(35).
3. Мельничук В. Реформа, яка забезпечить гідну пенсію [Текст]. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 133. С. 5.
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-ІУ. URL : <http://www.profiwins.com.ua/>.
5. Звіт Нацкомфінпослуг «Про недержавне пенсійне забезпечення в Україні». URL : <http://www.dfp.gov.ua>
6. Juan Yermo. Revised Taxonomy For Pension Plans, Pension Funds And Pension Entities. // OECD. – 2010. URL : [Www. Oecd. org/Dataoecd/34/23/2488707. Pdf](http://www.Oecd.org/Dataoecd/34/23/2488707.Pdf)
7. R. Holzman, R. Hinz, Old Age Income Support In The 21st Century. // World Bank. – 2011. URL : [Http://Books. Google. com. ua/](http://Books. Google. com. ua/)
8. Спільний сайт Міністерства праці та соціальної політики України, Пенсійного фонду України та проекту АМР США / компанії ПАДКО “Впровадження пенсійної реформи в Україні” URL : <http://www. pension. kiev. ua>.
9. ІНКЛЮЗІЯ (Інклюзивність). URL : <https://termin.in.ua/inkliuziia-ta-inkliuzyvnist>.

10. Лазебна, М.В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів. Дис. канд. економ. наук: 08.02.03. К., 2004. 227с.
11. Вінник, О. М. Інвестиційне право: [навч. посібник]. К. : Всеукр. асоціація вид. «Правова єдність», 2009. 816 с.
12. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації пенсійних інспекторів URL: <http://www.iopsweb.org>.
13. Офіційний веб-сайт Організації європейського економічного співробітництва URL : <http://www.oecd.org>.
14. Мотивація участі держави, роботодавців та робітників у недержавних пенсійних фондах. *Аналітична записка*. URL : <http://kolo.poltava.ua/2012/07/13>.
15. Леонов Д., Федоренко А., Ковальова Н. Прогноз акумулювання інвестиційних ресурсів Накопичувальним пенсійним фондом та недержавними пенсійними фондами. *Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку*. 2020. № 9. 268 с.
16. Пенсійний сайт. URL : http://www.vpf.com.ua/Pens_sait.
17. Птащенко Л.О. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в системі національних фінансових інтересів. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України (економічні науки)*. – Електронне фахове видання, 2012.
18. Пенсійний регулятор Великобританії. URL: <http://www.thepensionsregulator.gov.uk/aboutUs/index.aspx>
19. Турецьке посольство. URL: <http://www.turkisheconomy.org.uk/insurance.html>.
20. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації пенсійних інспекторів URL: <http://www.iopsweb.org>.

ДОДАТКИ

Додаток А

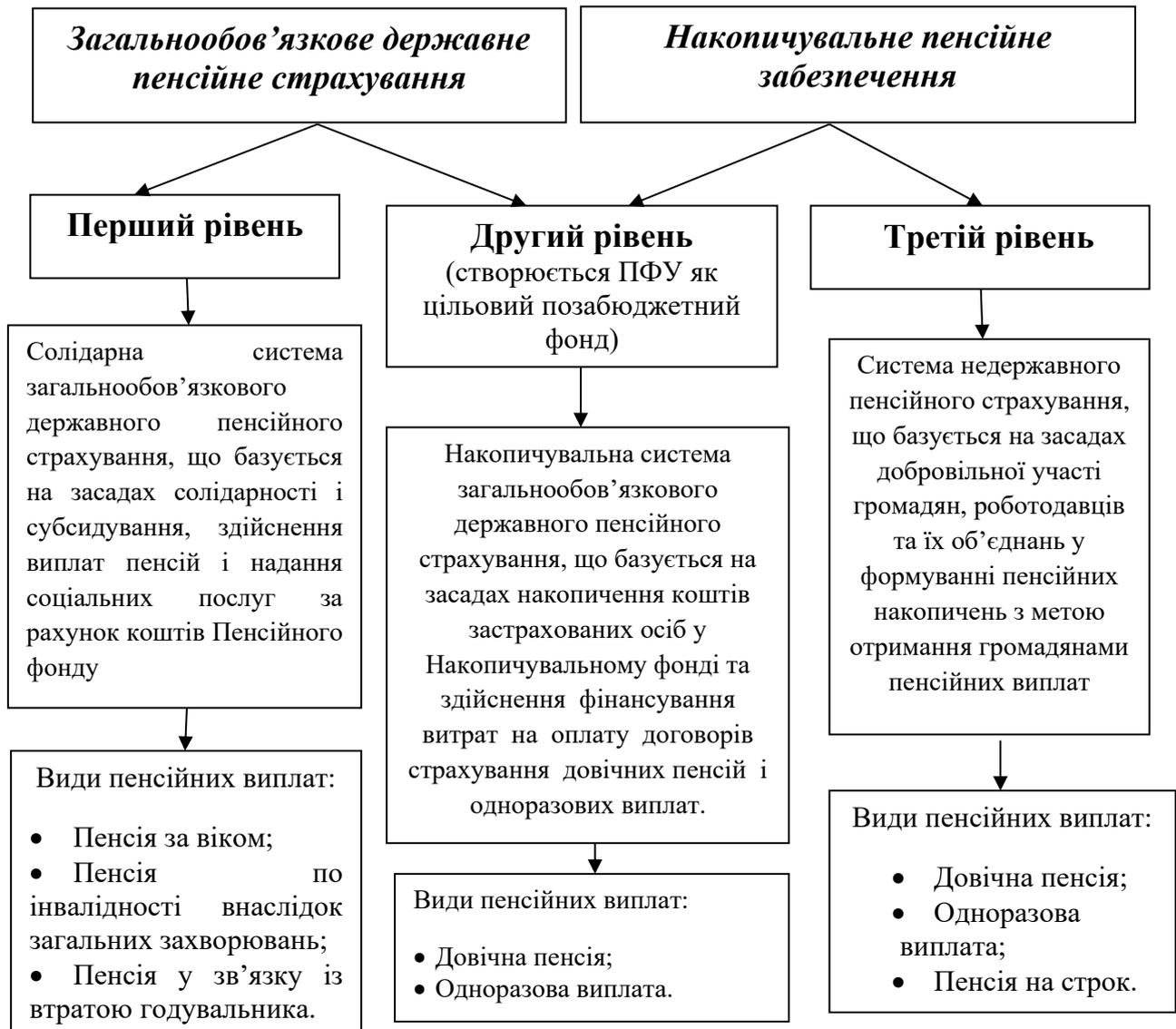

Рис. Система пенсійного забезпечення в Україні. * Джерело: [11]

Додаток Б

Таблиця

Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Показник	Од. ви- міру	Станом на			Приріст станом на 30.06.2020 / станом на 30.06.2019 (%)	Приріст станом на 30.06.2021 / станом на 30.06.2020 (%)
		30.06.2019	30.06.2020	30.06.2021		
Кількість вкладників юридичних осіб	тис. осіб	2,1	2,1	2,1	0,0	0,0
Кількість вкладників фізичних осіб	тис. осіб	65,0	74,1	84,1	14,0	13,5
Загальна кількість вкладників	тис. осіб	67,1	76,2	86,2	13,6	13,1
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами	тис. шт.	6,8	6,8	6,8	0,0	0,0
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами-підприємцями	тис. шт.	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	65,8	75,0	85,5	14,0	14,0
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів	тис. шт.	72,7	81,9	92,4	12,7	12,8

* Розрахунок здійснено на підставі даних, округлених до десятинних чисел

Додаток В

Таблиця

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 30.06.2019	Станом на 30.06.2020	Станом на 30.06.2021	Темпи приросту, %	
				станом на 30.06.2020 / станом на 30.06.2019	станом на 30.06.2021 / станом на 30.06.2020
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	72,7	81,9	92,4	12,7	12,8
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	860,8	879,9	888,3	2,2	1,0
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2 892,9	3 392,8	3 712,9	17,3	9,4
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	2 071,9	2 268,0	2 496,7	9,5	10,1
у тому числі:					
- від фізичних осіб	195,9	254,7	359,8	30,0	41,3
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,3	0,3	50,0	0,0
- від юридичних осіб	1 875,3	2 012,5	2 136,0	7,3	6,1
Пенсійні виплати, млн. грн.	878,6	1 029,7	1 196,2	17,2	16,2
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	82,7	85,7	88,2	3,6	2,9
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1 945,4	2 457,5	2 789,5	26,3	13,5
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	1 587,1	2 035,3	2 297,5	28,2	12,9
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	358,3	422,2	492,0	17,8	16,5

* Розрахунок здійснено на підставі даних, округлених до десятинних чисел

Додаток Г

Таблиця

Загальні вимоги до структури активів пенсійного фонду

Активи пенсійного фонду	Частка активів певного виду від загальної вартості пенсійних активів
Цінні папери одного емітента	Не більше 5 %
Цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	Не більше 50 %
Облігації місцевих позик	Не більше 20 %
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	Не більше 40 %
Акції українських емітентів	Не більше 40 %
Цінні папери іноземних емітентів	Не більше 20 %
Іпотечні цінні папери	Не більше 40 %
Об'єкти нерухомості	Не більше 10 %
Банківські метали	Не більше 10 %
Цінні папери, кредитний рейтинг яких не визначений Рейтинговим агентством або відповідає спекулятивному рівню за Національною шкалою	0%
Цінні папери емітентів, кредитний рейтинг яких не визначений уповноваженим Рейтинговим агентством або відповідає спекулятивному рівню за Національною шкалою	0%
Цінні папери, емітентами яких є засновники корпоративного фонду	Не більше 5 % (для корпоративних пенсійних фондів)
Кошти на банківських депозитних рахунках та ощадних сертифікатах банків	Не більше 40 % і не більше 10 % у зобов'язаннях одного і банку
Кошти на банківських депозитних рахунках та в ощадних сертифікатах банків, кредитний рейтинг яких не визначений Рейтинговим агентством або яких відповідає спекулятивному рівню за Національною шкалою	0%
Надання майнових гарантій, забезпечених пенсійними активами	Заборонено
Надання кредитів	Заборонено

Інші активи, не заборонені законодавством України	Не більше 5 %
---	---------------